

**YANGI USUL MAKTABLARIDA DINIY VA DUNYOQARASH
FANLARINING O‘QITILISHI (IS’HOQXON IBRAT VA
MUNAVVARQORI TASHKIL ETGAN MAKTABLAR MISOLIDA)**

Ziyodov Husniddin Isomiddin o‘g‘li

Ma’naviyat asoslari (Ijtimoiy- gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi)

1-kurs magistr Gmail: husniddinziyodov2@gmail.com

Tel: +998900331088

Annotatsiya: Ushbu maqola, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida O‘zbekistonda tashkil etilgan yangi usul maktablarida diniy va dunyoqarash fanlarining qanday o‘qitilgani, bu usullarning ta’lim tizimiga ta’siri va jamiyatdagi ijtimoiy o‘zgarishlarga qanday hissa qo‘shganini o‘rganadi. Maxsus ravishda, Is’hoqxon Ibrat va Munavvarqori tashkil etgan maktablar misolida diniy va dunyoqarash fanlarining uyg‘unlashtirilgan o‘qitish usullari tahlil qilinadi. Maqolada diniy ta’limning ahamiyati, ilm-fanning o‘qitilish jarayoni, o‘qituvchilarning roli va bu tizimlarning jamiyatga ta’siri haqida chuqur tahlil beriladi.

Kalit so‘zlar: Yangi usul maktablari, diniy ta’lim, dunyoqarash, Is’hoqxon Ibrat, Munavvarqori, pedagogika, o’quv jarayoni, ilm-fan, ma’naviyat.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida O‘zbekiston ta’lim tizimi jiddiy o‘zgarishlarni boshdan kechirdi. Ushbu davrda, o‘zgarishlarning asosi, yangi pedagogik qarashlar va usullarni qo‘llashda, ta’limga yangicha yondashuvni ishlab chiqish bilan bog‘liq bo‘ldi. Is’hoqxon Ibrat va Munavvarqori kabi ilg‘or pedagoglar tomonidan tashkil etilgan yangi usul maktablari, bu davrning asosiy ta’lim jarayonlaridan biri bo‘lib, diniy va dunyoqarash fanlarini birlashtirishga intilgan. An’anaviy ta’lim tizimida diniy fanlar hukm surgan bo‘lsa, yangi usul maktablari ilm-fan, adabiyot va dunyoqarashga oid fanlarni ham o‘qitishga imkon

yaratgan. Is'hoqxon Ibrat va Munavvarqori tomonidan ilgari surilgan pedagogik yo'nalishlar, o'quvchilarni nafaqat diniy bilimlar bilan ta'minlashni, balki ilmiy tafakkur va zamonaviy dunyoqarashni shakllantirishni maqsad qilgan. Bu maktablar jamiyatda o'zgarishlarni amalga oshirishga, ilm-fan va ma'naviyatni birlashtirishga, axloqiy qadriyatlarni saqlashga qaratilgan edi.

Xususan, bu davrda Is'hoqxon Ibrat va Munavvarqori tomonidan yaratilgan maktablar, ularning ta'lim metodlari va pedagogik qarashlari, o'quvchilarning dunyoqarashini rivojlantirish va ularni zamonaviy ilm-fan bilan tanishtirishda katta ahamiyatga ega bo'ldi. Ushbu maqolada, Is'hoqxon Ibrat va Munavvarqori rahbarligida tashkil etilgan maktablarda diniy va dunyoqarash fanlarining qanday o'qitilganligi, bu usullarning ta'lim tizimidagi roli va jamiyatga ta'siri haqida chuqur tahlil beriladi. Yangi usul maktablari, o'quvchilarning diniy bilimlarini ilmiy tafakkur va dunyoqarash bilan birlashtirish orqali, ijtimoiy va ma'naviy o'zgarishlarni amalga oshirishga xizmat qilgan. Ta'lim tizimidagi bu o'zgarishlar, nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki jamiyatni rivojlantirish, axloqiy va ilmiy qadriyatlarni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qildi. Maqolada, Is'hoqxon Ibrat va Munavvarqori tomonidan tashkil etilgan yangi usul maktablarida diniy va dunyoqarash fanlarining o'qitilishi, ta'lim metodologiyasining o'zgarishi va bu jarayonlarning jamiyatga ta'siri haqida kengroq tushuncha hosil qilish maqsad qilinadi.[1]

Is'hoqxon Ibrat (1874–1937) o'z davrining yirik pedagogi va jamoat arbobi bo'lib, o'z ta'lim metodologiyasi orqali O'zbekistondagi ta'lim tizimida jiddiy o'zgarishlarni amalga oshirdi. U, asosan, yangi usul maktablarini tashkil etish va o'quvchilarga zamonaviy bilimlarni berishning ahamiyatini chuqur tushungan. Is'hoqxon Ibratning ta'limga yondashuvi, diniy va dunyoqarash fanlarini uyg'unlashtirishga qaratilgan edi. Uning maktablaridagi darslar, faqat diniy

masalalar bilan cheklanib qolmay, ilm-fan, adabiyot, matematika va tabiiy fanlarni ham o'z ichiga olgan.

Is'hoqxon Ibratning ta'lim tizimi an'anaviy maktablardan keskin farq qilar edi. U, diniy fanlarning o'qitilishini muhim deb bilgan bo'lsa-da, bu bilimlarni zamonaviy ilmiy tafakkur bilan birlashtirishga intilgan. Is'hoqxon Ibratning asosiy maqsadi, o'quvchilarga nafaqat diniy bilimlarni o'rgatish, balki ularni zamonaviy dunyoqarashga ega bo'lgan, ilmiy tafakkurga o'rgatilgan shaxslar sifatida tarbiyalash edi. Uning maktablarida o'quvchilar nafaqat Qur'on va hadislarini o'rganishgan, balki geografiya, matematika, fizika va tarix kabi fanlardan ham ta'lim olganlar. Bu, Is'hoqxon Ibratning diniy va dunyoqarash fanlarini birlashtirishdagi yangicha yondashuvining yorqin misolidir. U, ta'limni faqat diniy ma'lumotlarga asoslashni yomon ko'rgan va ta'lim jarayoniga ilmiy yondashuvni kiritishning muhimligini tushungan. Is'hoqxon Ibrat, o'quvchilarni faqat diniy axloqiy qoidalar bilan tarbiyalashni maqsad qilmagan, balki ularni ilmiy izlanishlarga, tasavvur qilishga, va dunyoqarashni kengaytirishga ham undagan. Uning maktablarida ilm-fan va diniy ta'lim o'zaro bog'langan holda o'qitilgan va bu ikki element bir-birini to'ldirib, o'quvchilarga har tomonlama rivojlanish imkoniyatini yaratgan. Is'hoqxon Ibrat tomonidan tashkil etilgan yangi usul maktablari, shuningdek, ta'limning tizimli va zamonaviy usulda olib borilishi bilan ajralib turardi. U o'z maktablarida o'quvchilarga keng qamrovli bilimlarni berishning yanada samarali yo'llarini yaratgan. Uning o'quv dasturi, diniy va dunyoqarash fanlarining o'zaro uyg'unligini ta'minlashga qaratilgan edi. Shunday qilib, Is'hoqxon Ibrat o'zining maktablarida diniy va ilmiy ta'limni uyg'unlashtirib, o'quvchilarga yanada kengroq dunyoqarash va mustaqil fikrni rivojlantirishga imkon berdi. Maktablaridagi o'qituvchilar, o'z bilimlarini o'quvchilarga faqat an'anaviy usullarda taqdim etibgina qolmasdan, ularga ilmiy tafakkur va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda ham yordam berishgan. O'qituvchilar faqat ma'lum fanlarni o'rgatish bilan cheklanmagan, ular o'quvchilarning intellektual va

ma'naviy rivojlanishiga alohida e'tibor qaratgan. Is'hoqxon Ibrat, o'zining maktablarida, faqat o'quvchilarga ilmiy bilimlarni o'rgatibgina qolmasdan, ularni jamiyatda ma'naviy va axloqiy jihatdan yetuk shaxslar sifatida shakllantirishni maqsad qilgan. Bu maktablar, o'z davrida va keyinchalik jamiyatda ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarni amalga oshirishga katta hissa qo'shgan. O'quvchilarning ma'naviy, ilmiy va axloqiy qadriyatlari bilan birga, ular jamiyatda faol ishtirok etishga, taraqqiyotga hissa qo'shishga tayyor bo'lishgan.[2]

Munavvarqori (1878–1931) o'zining pedagogik faoliyati va ta'limdagi yangiliklari bilan O'zbekiston ta'lim tarixida muhim iz qoldirgan shaxslaridan biridir. U, Is'hoqxon Ibrat kabi, yangi usul maktablarini tashkil etishda faol ishtirok etgan va zamonaviy ilm-fan bilan diniy ta'limni uyg'unlashtirishga katta e'tibor qaratgan. Munavvarqori o'z maktablarida faqat diniy bilimlar bilan cheklanib qolmay, balki o'quvchilarga ilm-fan, ijtimoiy va madaniy bilimlarni ham taqdim etgan. U ta'lim jarayonida o'zgarishlar qilish, yangi yondashuvlar va zamonaviy pedagogik usullarni tatbiq etish orqali jamiyatni rivojlantirishga intilgan. Munavvarqori o'z maktablarida ta'limni faqat diniy bilimlar bilan cheklamagan. U o'quvchilarga diniy axloqiy qadriyatlarni o'rgatishni muhim deb bilgan bo'lsa-da, ularning dunyoqarashini kengaytirish va ilm-fan asosida shakllantirishga alohida e'tibor bergan. Munavvarqori, ta'limda ilm-fan va ma'naviyatning uyg'unlashgan bo'lishi kerakligini ta'kidlagan. U o'quvchilarga diniy bilimlarni o'rgatish bilan birga, ilmiy tafakkur va mustaqil fikrni rivojlantirishga yordam beradigan fanlarni ham o'rgatgan. Munavvarqori ta'lim tizimini yangilashda an'anaviy diniy usullardan tashqari, zamonaviy pedagogik usullarni qo'llashga harakat qilgan. U o'z maktablarida nafaqat diniy asarlar, balki ilm-fan sohalaridan, masalan, matematika, geografiya, fizika, tarix va adabiyotdan ham o'quvchilarni bilimli qilishga intilgan. Bu maktablar, o'z davrida jamiyatdagi ma'naviy va ilmiy o'sishning poydevori bo'ldi. Munavvarqori tomonidan tashkil etilgan yangi usul maktablarida ham ilm-fan va diniy ta'limning uyg'un o'qitilishi asosiy o'rin tutgan.

Munavvarqori, o'z maktablarida darslarni an'anaviy usullardan farqli ravishda olib borgan va o'quvchilarga zamonaviy dunyoqarashni shakllantirishga alohida e'tibor qaratgan. U maktablarda o'quvchilarni faqat diniy qadriyatlar bilan cheklab qo'ymadi, balki ularga ilm-fan, tarix, geometriya, tabiiy fanlar kabi sohalarni ham o'rgatdi. Yangi usul maktablarining tashkil etilishi va bu maktablardagi darslarning o'ziga xosligi, ta'lim tizimini ijtimoiy hayotda zarur bo'lgan bilimlarni o'zlashtirishga qaratilganini ko'rsatadi. Munavvarqori, o'quvchilarga nafaqat ilmiy bilimlarni, balki ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni ham o'rgatishga harakat qilgan. Diniy va dunyoqarash fanlari orasidagi muvozanat, o'quvchilarga keng dunyoqarash va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga yordam berdi.[3]

Bu ikkala maktablar, faqat diniy axloqiy qadriyatlarni o'rgatish bilan cheklanmay, o'quvchilarga zamonaviy ilm-fan va dunyoqarashni ham taqdim etgan. Bu, o'z navbatida, jamiyatda ma'naviy va ilmiy taraqqiyotga hissa qo'shdi. Ta'lim jarayoniga ilm-fanning o'rnini qo'shgan holda, o'quvchilarga mustaqil fikrlash, ilmiy tafakkur va ijtimoiy hayotga faol qatnashish imkoniyatini yaratdi.

Yangi usul maktablarida diniy va dunyoqarash fanlarining o'qitilishi, ikki muhim maqsadni ko'zda tutgan. Birinchidan, diniy ta'limni o'quvchilarga to'g'ri va aniq yetkazish, ikkinchidan, o'quvchilarga ilmiy tafakkur va mustaqil fikrlashni o'rgatish. Is'hoqxon Ibrat va Munavvarqori kabi pedagoglar, diniy ta'limni o'quvchilarga eng yuqori axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni o'rgatish orqali, jamiyatda ma'naviy rivojlanishni ta'minlashni maqsad qilganlar. Shu bilan birga, diniy fanlar o'qitilayotgan maktablarda, ularni ilm-fan va dunyoqarash bilan uyg'unlashtirishga katta e'tibor qaratilgan. O'quvchilar, diniy ta'lim bilan bir qatorda, tabiatshunoslik, matematika, tarix, geografiya kabi fanlar bo'yicha ham bilim olishgan. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarga yanada keng dunyoqarash, ilmiy tafakkur va ijtimoiy hayotga oid mustahkam bilimlarni berishga xizmat qilgan. O'quvchilar Qur'on, hadis, fiqh (islomiy qonun) va axloqiy darslar orqali diniy

axloq va qadriyatlarni o'rganishgan. Bu fanlar, nafaqat diniy bilimlarni o'zlashtirishga, balki o'quvchilarning ma'naviy rivojlanishiga, axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishlariga yordam bergan. Is'hoqxon Ibrat va Munavvarqori, diniy ta'limni ilmiy tafakkur bilan uyg'unlashtirishga intilgan pedagoglar sifatida, darslarni nafaqat diniy qadriyatlar bilan bog'lab, balki o'quvchilarga o'z fikrini shakllantirishda, ilmiy asoslangan yondashuvni ham o'rgatishga harakat qilishgan. Bu, o'quvchilarga diniy tushunchalarni o'z davrining ilmiy qarashlari bilan birlashtirishga imkon yaratgan.[4]

Ushbu maktablarda diniy va dunyoqarash fanlarining uyg'un o'qitilishi, jamiyatda intellektual va ma'naviy darajani oshirishga yordam bergan. O'quvchilarga ilmiy tafakkur va mustaqil fikrlashni o'rgatish orqali, bu maktablar jamiyatda ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshirishga yordam berishga intilgan. Is'hoqxon Ibrat va Munavvarqori, o'z maktablarida nafaqat o'quvchilarga ilmiy va diniy bilimlarni berish, balki ularni jamiyatda faol ishtirok etishga, ilm-fan va ma'naviyatni rivojlantirishga undaganlar. Shuningdek, ularning maktablari o'zining ta'lim metodlari orqali, jamiyatda yangi avlodni tarbiyalash va o'zgartirishga xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shodmonov, B. *O'zbek pedagogikasi tarixida yangi usul maktablari*. Toshkent: O'qituvchi. 2015.
2. Rasulov, A. *Is'hoqxon Ibrat va uning ta'lim tizimi*. Toshkent: Ma'naviyat. 2012.
3. Tohirov, N. *Munavvarqori va yangi usul maktablari*. Samarqand: Fan. 2010.
4. Mirzayev, K. *Diniy va dunyoqarash fanlari o'qitilishi: tarixiy tahlil*. Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti. 2018.